

A 13. századi mongolok néhány évtized leforgása alatt a világtörténelem legnagyobb kiterjedésű egybefüggő szárazföldi birodalmát hozták létre, amely Dél-Kínától a Volga-vidékig hatalmas területeket foglalt magában. A gyors expanzió sikereire sok magyarázat született a szakirodalomban, mint például a hatékony nomád katonai szervezet, a kedvező nemzetközi politikai helyzet, a hirtelen jött természeti változások vagy a hódítást kikényszerítő gazdasági szükségszerűség. Az alábbiakban azonban a mongol katonai sikerek egy másik lehetséges és eddig kevésbé vizsgált aspektusával, a kémkedéssel és felderítéssel, egy szóval a hírszerzéssel foglalkozom. Érdekes ugyanakkor vizsgálódásunkat két elkülönülő – ugyanakkor szorosan összefüggő – részre osztani: egyrészt a stratégiai hírszerzésre, ami egy nagyobb hadjáratl vagy a hosszabb távú politikai tervekkel összefüggő döntéshozatal elősegítését szolgálta; illetve a taktikai hírszerzésre, amely az egy-egy konkrét katonai akció sikeres lebonyolításához szükséges információszerzést jelenti.

54

MONGOL KÉMEK

STRATÉGIAI ÉS TAKTIKAI HÍRSZERZÉS A MONGOLOKNÁL

Mongol hagyományörzők

©Határtalan Régészet - Archeológiai magazin

A STRATÉGIAI HÍRSZERZÉS A MONGOLOKNÁL

Mielőtt nagyobb hadjáratba fogtak volna, a mongolok mindig alaposan tájékozódtak ellenfeleik belső viszonyairól. Erre természetesen több módszert is igénybe vehettek.

Az egyik ilyen a diplomáciai hírszerzés, a követek ugyanis a tárgyalások lebonyolítása mellett mindig további információkat is szállítottak a tárgyaló partnerről, mivel testközelből tudták felmérni annak belső viszonyait, gazdasági és hadi potenciálját. A mongol követek felkészültségével kapcsolatban igen sok mindent elárul nekünk a magyarság őshazájának nyomába eredő Julianus barát első útjáról szóló beszámolójának egyik részlete: „A magyaroknak ezen földjén az említett barát találkozott tatárokkal és a tatár vezér követével, aki beszélt magyarul, oroszul, kunul, németül, szaracénul (azaz perzsául, V. M.) és tatáruul” (ford.: Györfly Gy.). A magyar szerzetes második útjáról szóló beszámolója pedig talán még többet elárul arról, hogy a mongolok milyen intenzitással alkalmazhatták a diplomáciai hírszerzés módszereit: „Ezért [a mongolok] követeket küldtek Magyarország királyához [tudniillik IV. Bélához (1235–1270) – V. M.], akiket – mikor Szuszdal földjén átmertek – a szuszdali fejedelem elfogott, és a királynak küldött levelet a fejedelem elvette tőlük [...] A fordítás pedig így hangzik: »En a Kán, az égi király küldötte, akinek hatalom adatott a földön a nekem meghódolókat felemelni

55

Ögödej kán megkoronázása egy perzsa miniatúrán

VÉR MÁRTON

Bagdad mongol ostroma

és az ellenállókat elnyomni, csodálkozom feletted, Magyarország királya, hogy mielőtt már harmincadik ízben küldöttem követeket hozzád, miért nem küldesz vissza közülük senkit, de még követeidet és válaszlevelet sem küldesz nekem» (ford.: Györfly Gy.). A kán levelében a követek számára vonatkozó harmincas szám valószínűleg túlzás, azonban Yvo de Narbonne bordeaux-i klerikus egyik 1243-as leveléből kiderül ugyanakkor, hogy valóban jártak mongol követek IV. Bélánál a tatárjárást megelőzően: „A visszafutó tatárokból a dalmát uralkodó nyolcat elfogott; ezek közül Ausztria hercege felismert egyet, egy angol születésűt, akit azonban valami gaztett miatt örökre száműztek Angliából. Ez az ember két ízben járt Magyarország királyánál a tatárok gonosz királyának küldetésében, mint követ és tolmács...” (ford.: Gy. Ruitz I.).

A mongolok követei tehát igen felkészült, több nyelven beszélő diplomaták voltak. Követeik szabad mozgásának biztosítását a mongolok korábban soha nem látott módon tökélyre fejlesztették. Az általuk létrehozott postahálózat (mongol: *dzsam*)

©Határtalan Régészet - Archeológiai magazin

mind kiterjedtségében, mind összetettségében és hatékonyságában egyedülálló volt a korszakban. A postahálózat jelentőségét bizonyítja, hogy a *Mongolok titkos története* című munka végén, amikor Ögödej kán számba veszi öt jó és öt rossz cselekedetét uralkodóként, a postahálózat kiépítését másodikként említi meg jó cselekedetei sorában. Ez a momentum még akkor is sokatmondó, ha valójában már Ögödej uralkodását megelőzően is rendelkeztek egyfajta postaszolgálattal a mongolok. Rendkívül fontos azonban azt is megjegyeznünk, hogy bármennyire sok külföldi követ jött és ment is birodalmukban, a mongolok többnyire sikeresen akadályozták meg, hogy a követek pontos információkat szerezzenek birodalmuk gazdasági és katonai erejéről. Jól mutatja ezt, hogy a nyugati követek beszámoló alapján csupán rendkívül vázlatos képet alkothatunk a Mongol Birodalom katonai vagy gazdasági potenciáljáról, illetve belső viszonyairól általában. A Mongol Birodalmat végigutazó pápai követek (akik zömében szerzetesek, egyházi emberek voltak) például jóformán egyetlen fegyveres katonát sem láttak útjuk során, ami különösképp meglepő egy ilyen rendkívüli mértékben militarizált, állandóan

Mongol sisak

háborúskodó hatalom esetében. Ez pedig nem lehet véletlen. Míg tehát a mongol diplomaták kiváló hírszerzőnek bizonyultak, nyugati kollégáikról ez már korántsem mondható el.

A stratégiai hírszerzés erőteljesebb módszere volt az úgynevezett előzetes (tapogatózó vagy puhatolózó) hadjárat – amely gyakorlatilag egy kisebb, jól körülhatárolt célokkal elindított katonai akció volt. A mongolokkal kapcsolatban is elmondható, hogy az első, 1219 őszi induló és 1224-ig tartó nyugati katonai expedíciójukat, melynek végpontja a délorosz steppén volt, a kutatók általában olyan hadműveletnek tartják, melynek egyik fő célja a terület alapos megismerése volt egy későbbi, nagyobb horde-rejű támadás előkészítéséért. A hadjárat a középkori hadtörténet talán legnagyobb távolságot felölelő (7500 km-es) lovas akciója volt. A két vezért, Dzsebét és Szübötejt Dzsingisz kán eredetileg Mohamed hvárezmi uralkodó üldözésére küldte nyugatra. A hadjárat során a két hadvezér csapattestei azonban esetenként egymástól több ezer kilométeres távolságra is összehangolt hadműveleteket folytattak, ami már önmagában is jól mutatja a mongol hadművészet fejlettségét. Ez a fajta pontosan kontrollált hadvezetés egyébként a Magyar Királyságot ért támadással kapcsolatban is megfigyelhető, hiszen a mongol sereg három nagyobb

A „hivatalos követekhez” képest jóval nagyobb szabadsággal utazhattak az idegen országokban az olyan emberek, mint például a kereskedők, kézművesek stb., akik szintén jó információforrások lehettek. S bár forrásaink hallgatnak e „titkos ügynökök” tevékenységéről (hiszen működésük kívül esett a „nagypolitika játéktérén”), nem lehetnek kétségeink afelől, hogy ők is fontos szerepet játszottak a mongolok hírszerzésében. A kereskedők és a kémkedés kapcsolatára jó példa az 1218-ban Dzsingisz kántól útnak indított kereskedők esete, akiket a hvárezmi helytartó parancsára végeztek ki kémkedés vádjával, ami azután a Hvárezm elleni mongol hadjárat casus belli je lett.

A mongol követek szabad mozgását biztosító „útlevél”, úgynevezett paiza

kontingense ekkor is egymástól több száz kilométeres távolságban hajtott végre összehangolt műveleteket.

A TAKTIKAI HÍRSZERZÉS A MONGOLOKNÁL

A mongolok taktikai hírszerzésének ugyancsak több válfaja különböztethető meg. Ezek közül az egyik legfontosabb a csapatokat eligazító helyi vezetők használata az ismeretlen terepen. Ilyen vezetők lehetnek hadifoglyok, katonai-politikai szövetségesek megbízottjai, avagy egyszerűen olyan helyiek, akiket felbéreltek vagy épp arra kényszerítettek, hogy a mongol csapatok vezetőivé váljanak. Jan Długosz lengyel történetíró – akitől a legtöbb információnk származik a tatárjárás idején zajló lengyelországi harcokról – az előretörő mongol csapatokkal kapcsolatban írja a következőket: „...Krakkó felé folytatták útjukat – azok a lengyelek vezették őket, akiket korábban foglyul ejtettek.” Illetve más helyen: „...néhány – lengyelekkel szemben ellenséges rutén [orosz] vezette lépteiket és útjukat” (ford.: Németh A.). A mongolok, akárcsak a többi nomád nép, előszeretettel sorozták be a legyőzött népek harcosait is saját seregeikbe, hogy ott előrsként szolgáljanak. Ezek helyismerete nagy segítség volt a számukra az ismeretlen terepen. Így tettek a magyarországi tatárjárás idején is, miután bevették Radna városát, százszáz helyi fegyverest soroztak be magukhoz, s végül velük indultak tovább.

A taktikai hírszerzés másik alapvető módszere a felderítő csapatok bevetése volt a hadmozdulatok során. Rogeriustól, a magyarországi tatárjárás váradi kanonok szemtanújától tudjuk, hogy a mongolok előcsapatai már 1241. március 15-én Pest közelébe érkeztek, amikor a főszereg még csak az ország keleti határa közelében járt. Plano Carpini [ferences rendi szerzetes, IV. Ince pápai követe, aki 1245-ben indult el a mongolokhoz, és 1247-ben ért vissza Lyonba – a szerk.], pedig a következőket írja a mongolok előcsapatairól: „Mikor háborúba készülnek, előőrsoket küldenek előre, akik nem visznek magukkal egyebet, mint sátraikat, lovaikat és fegyvereiket. Ezek nem rabolnak, nem gyűjtik fel a házakat, nem vágják le az állatokat, csak az embereket sebzik meg és ölik le, vagy ha mást nem, hát megfutamtítják... Utánuk következik a hadsereg [...] a sereg vezetői ezután még mindenfelé portyázókat bocsátanak széjjel a lakosok és barmok felhajtására...” (ford.: Gy. Ruitz I.).

A fenti részlet alapján megállapítható, hogy a mongolok egyrészt a sereg előtt haladó felderítőket alkalmaztak, másrészt a sereggel nagyjából azonos mélységben kisebb portyázó csapatok is tevékenykedtek. Mintegy a mongol felderítőkről eddig mondottakat foglalja össze a dél-kínai Szong-dinasztia jelentése, ami 1237-ből származik: „Hadjárataikon folyton a hátbatámadástól félnek. Maguk a szárnycsapatok is először néhány lovasat küldenek el mindig a szélrózsa minden irányába, s azok felkapaszkodnak egy-egy magaslatra, és a távolba kémlelnek, és egy-kétszáz li [kb. 50–120 km] távolságra felderítik a terepet. Helyieket és utazókat ejtenek fogságba, és kihallgatják őket, milyen a helyzet balra és jobbra, előre és hátra. Például (ilyeneket kérdeznak): milyen utakon tudunk

Mongol nehézfegyverzetű lovas a Yüan-dinasztia korából

előnyomulni? Mely városokat tudnánk megtámadni? Mely vidékeken harcolhatnánk? Hol lehet táborozni? Melyik irányban állnak ellenséges csapatok? Hol van étel és fű?” (Meng-ta pei-lu, idézi: B. Szabó J.). Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy a mongoloknak a főszeregtől többnapos járőrföldre minden irányban pontos képük volt a hadműveleti területről, illetve az ellenséges csapatok mozgásáról. Hatékonyságuk egyik okát az alábbi, a *Mongolok titkos történetéből* származó részlet is magyarázhatja: „Dzsingisz kán a sereg élére előrelküldte Altant, Kucsart meg Daitajt, Ongkán pedig a sereg élére küldte Szenggümöt, Dzaka-gambut és Bilge-bekit. Az előretolt csapatokból felderítőket küldtek még előrébb. Enegen-gületünél létesítettek egy felderítő állomást, azon túl Csikurkunál létesítettek egy felderítő állomást...” (ford.: Ligeti L.).

A részlet egyrészt jól mutatja, hogy a mongolok többszintű mélységi felderítést alkalmaztak; amely során az egyes csapatok bizonyos távolságok után úgynevezett „felderítő állomásokat” is létrehoztak; másrészt a felderítés központi irányításáról is értesülünk, ami talán a forrásrészlet legkiemelkedőbb eleme.

Összességében tehát elmondható, hogy a mongolok mind a stratégiai, mind pedig a taktikai hírszerzés területén az eszközök igen széles tárházát vonultatták fel az ellenség jobb megismerése érdekében, s így általában már a csaták kezdete előtt olyan előnyre tettek szert, ami meghatározó volt a harci események végkimenetelében szemponjtájból, és nagyban hozzájárult katonai és politikai sikereikhez.

☆☆☆

Mongol kivégzés: az alul fekvő szakállas alakot lelőtték egy szikláról

Jan Długosz

©Határtalan Régészet - Archeológiai magazin

A liegnitzi csata

©Határtalan Régészet - Archeológiai magazin

Mongol íj- és nyíltegez